

Річард II та титулована знать Англії: креації 1376, 1385, 1397 рр.

Вадим ЧЕПИЖЕНКО (Одеса)

ОНУ імені І. І. Мечникова, викладач кафедри, vadim.chepizhenko@gmail.com

В історіографії свого часу склався доволі сумнівний образ англійського монарха Річарда II Плантагенета (1377–1399) останньої третини XIV ст. На нашу ж думку, в нього існувала виважена політична концепція, яка реалізовувалася практичними діями по управлінню країною. Політика патронажу та креацій була суттєвою складовою політичної програми Річарда II, який в період відносного політичного спокою (1389–1397 рр.), ретельно вибудовує нову «партію» прибічників.

Наукова актуальність заявленої нами теми визначається повною відсутністю подібних досліджень у вітчизняній історіографії. Західноєвропейські дослідники, перш за все, Кріс Гівен-Вілсон, Крістофер Флетчер та Ентоні Так розробляли проблематику, пов'язану з титулованою англійською знаттю кінця XIV ст., але спроба вписати політику креацій в політичну концепцію англійського короля робиться вперше.

В епоху, коли система особистісних стосунків, ієрархічно поєднувала вищий прошарок суспільства, монарх міг покладатися лише на добре вибудований апарат вірних йому людей. Вагому роль в формуванні цього апарату відігравав патронаж та королівські пожалування.

За своє правління Річард II провів три масштабні роздачі титулів та земель (в 1377, 1385 та 1397 рр.), аналіз яких відображає взаємовідносини короля з аристократією. Саме цьому аспекту внутрішньої політики монарха і буде присвячена наша розвідка.

Джерельна база дослідження представлена рядом середньовічних хронік (Томаса Волсінгема, Жана Фруассара, Адама Аска тощо), а також офіційними документами — патентними, парламентськими та іншими сувоями.

Суттєво від початку зазначити, що з 16 герцогів, графів та маркізів, які отримали свої титули в періоди 1307–1330 та 1385–1397 рр., чотирнадцять протягом п'яти років було понижено, страчено або заслано. З тринадцяти титулів, розданих в 1335–1377 рр., жоден не був ліквідований насильницьким шляхом. Це свідчить про ту боротьбу, що точилася довкола королівського трону між представниками нового та старого дворянства, а також між різними гілками королівської родини. Продовження цієї боротьби знайде своє відображення в XV ст. в подіях Війни Троянд, під час якої, як вважається, була знищена вагома частка старого дворянства. Але на момент сходження Річарда на англійський трон

лише два з десяти графських родів (Ерундели та Варвіки) могли похвалитися тим, що вони носять свій титул більше століття. Інші були зобов'язані своїм положенням Едварду III.

Відношення Річарда до знаті, однак, різко контрастує з відповідною позицією Едварда III. Те що Річард II в 1382–1386 рр. робить спробу усунути великих магнатів від втручання в політичне життя, демонструє його відхід від традиційного розуміння за аристократією її природного права на участь в управлінні державою. В патентах 1385 р. Річард називає магнатів коштовним камінням в королівській короні, світилами, які проливають своє світло на монарха. «Ми вважаємо, що чим більше ми відзначаємо мудрих та благородних людей, тим більше наша корона прикрашається коштовним камінням». Аристократія, таким чином, на думку Річарда, існувала, щоб осяювати своїм блиском корону, і не потребувала ні територіальної незалежності, ні багатства, ні певної військової репутації, для свого облагородження, а залежала лише від королівської волі та від конкретних взаємовідносин дворянина з короною. І це в той час, коли земельне право займало одне з центральних місць в середньовічній політичній культурі та безсумнівно впливало на велику політику. Саме від розподілу земель і участі в ньому тих чи інших магнатів залежав мир та спокій в королівстві. Так чи інакше земельним питанням були присвячені більшість парламентських сувоїв в період 1341–1421 рр.

На практиці, таку позицію короля демонструють вище згадані патенти 1385 р. Зокрема, граф Бекінгем, для якого був створений титул герцога Глостера, мав отримувати відповідні статусу доходи не з земельних наділів, а у вигляді ренти в £ 1000 з митних зборів. Таким чином, Глостеру не вистачало земельної незалежності від корони, що імовірно і стимулювало його опозиційну діяльність.

Річардом II були ініційовані й інші нововведення, зо крема впровадження титулу маркіза Дублінського в 1385 р. для Роберта де Вера та маркіза Дорсета в 1397 р. для Джона Бофорта. Зведення до дворянської гідності Джона Бошама Холтського, одного з рицарів камери, в 1387 р., нанесло ще більш рішучий удар по традиційному сприйнятті статусу барона. Земельні володіння Бошама ніяк не відповідали його новому титулу. Як зазначає Люк О. Пік: «креація Бошама як лорда Бошама це безсумнівно перший приклад пожалування баронського титулу без жодних земельних володінь». Лорди-апелянти ніколи не визнали нового барона, іменували його в парламенті 1388 р. «Джон Бошам, рицар» та стратили, в числі інших фаворитів монарха.

За подібними вчинками монарха стояли певні погляди на природу та функції дворянства, і ці погляди суперечили традиційним уявленням епохи Едварда III.

Проте, після розгрому лордів-апелянтів, на закритті вересневої сесії парламенту 1397–1398 рр., Річард II провів найбільше число креацій. Загалом було створено 5 герцогських, 4 графських титули та один титул маркіза. Так, Генрі Болінгброк, граф Дербі був зведений в ранг герцога Герефорда, Томас Моубрей, граф Ноттінгем — герцога Норфолка, Едвард Норвіч, граф Ратленд — герцога Омерля, Томас Голланд, граф Кент — герцога Суррея, Джон Голланд, граф Гантінгдон — герцога Ексетера, Маргарита Маршалл, графиня Норфолк — герцогині Норфолк, Джон Бофорт, граф Сомерсет — маркіза Дорсета, лорд Томас ле Деспенсер — графа Глостера, лорд Ральф де Невілл — графа Вестморленда, лорд Вільям ле Скруп — графа Уїлтшира, а лорд Томас Персі — графа Вустера. Цього разу всі пожалування були підкріплені земельними наділами з маєтностей колишніх лордів-апелянтів: новостворений герцог Суррей отримав володіння Бошамів, включаючи і сам Варвікський замок; Джон Голланд, брат короля, — сасекські маєтки Ерундела, включно з замком Ерундел; Томас Персі — валійські манори ФіцАланів, а граф Ратленд та його батько герцог Йоркський поділили угіддя свого раптово вмерлого родича, герцога Глостера.

Сучасники негативно сприйняли настільки чисельну роздачу титулів та земель. Новоявлені магнати були охрещені презирливим словом «duketti». Більшість істориків, слідуючи за хроністами, вважають, що Річард нагородив титулами «недостойних», безрідних фаворитів. Проте, якщо подібна думка і має право на існування для креацій 1385–1386 рр. (маються на увазі створення титулів графа Саффолка, для Майкла де ла Поля, який походив з купецької родини, та титулу герцога Ірландського для особи, що не належала до королівської родини), то для 1397 р. це зауваження є безпідставним. Аналіз особового складу «нового дворянства» показує, що коріння воно мало доволі старовинне. Спеціаліст з англійського дворянства XIV ст. Кріс Гівен-Вілсон вважає, що Річард «продешевив» лише у випадках з Оксфордом та Моубреєм, які отримали герцогські титули.

Проте, за винятком лише двох креацій (графа Вустера для Персі та графа Вестморленда для Невілла), інші будуть ліквідовані з приходом до влади Генрі Ланкастера.

Таким чином, ми бачимо, що Річард II використав пожалування для забезпечення вірності старого дворянства та створення нового. Система патронажу була направлена на створення сильної аристократичної «партії», прихильної його персоні.

